

O'zbekiston byudjet tizimida byudjet xarajatlari samaradorligini baholashning zamonaviy yondashuvlari

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti

Egamov Bekzod

Egamov438@gmail.com

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti professori

Najmiddinov Firdavs Nuriddinovich

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida byudjet xarajatlarining samaradorligini baholashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda 2022–2025 yillar davridagi byudjet siyosati, moliyaviy ko'rsatkichlar va amalga oshirilayotgan institutsional islohotlar asosida natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish, samaradorlik indikatorlari, fiskal monitoring hamda xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan MTEF, KPI va Spending Review mexanizmlarining ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish va davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Davlat byudjeti, byudjet xarajatlari, samaradorlik, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish, fiskal monitoring, MTEF, KPI, Spending Review, davlat moliyasi.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, byudjet siyosatining ochiqqligi va shaffofligini ta'minlash hamda byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Global iqtisodiy beqarorlik, davlat xarajatlarining ortib borishi va ijtimoiy majburiyatlarning kengayishi sharoitida byudjet resurslaridan oqilona foydalanish davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli byudjet xarajatlari nafaqat hajm jihatidan, balki ularning iqtisodiy va ijtimoiy natijadorligi nuqtayi nazaridan baholash dolzarb masalaga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasining uzoq muddatli rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beruvchi "O'zbekiston–2030" strategiyasida byudjet xarajatlari samaradorligini oshirish, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (Performance-Based Budgeting) tizimini bosqichma-bosqich joriy etish hamda davlat moliyaviy nazoratining zamonaviy mexanizmlarini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1][2]. Mazkur strategik hujjatlarda byudjet mablag'larining aniq

maqsadlarga yoʻnaltirilishi, davlat dasturlari va loyihalarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholash mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etishi qayd etilgan.

2022–2025 yillar davrida Oʻzbekiston iqtisodiyotida barqaror oʻsish surʼatlari kuzatilmoqda. Xususan, 2021 yilda yalpi ichki mahsulotning 7,4 foizga oʻsishi, keyingi yillarda ham ijobiy makroiqtisodiy koʻrsatkichlarning saqlanib qolishi davlat byudjeti tushumlarining ortishiga xizmat qilmoqda. Biroq byudjet daromadlarining koʻpayishi avtomatik ravishda byudjet xarajatlari samaradorligini taʼminlab bermaydi. Aksincha, byudjet xarajatlari tarkibi, ularning ustuvor yoʻnalishlarga yoʻnaltirilishi va erishilgan natijalar bilan bogʻliqligi chuqur tahlil qilinishini talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan, byudjet xarajatlarining samaradorligini baholashda zamonaviy yondashuvlar va metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Xususan, natijaga yoʻnaltirilgan byudjetlashtirish, samaradorlik indikatorlari (KPI), oʻrta muddatli xarajatlar doirasi (MTEF), fiskal monitoring va Spending Review kabi mexanizmlar davlat xarajatlarining natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada Oʻzbekistonda 2022–2025 yillar davomida amalga oshirilayotgan byudjet islohotlari, moliyaviy koʻrsatkichlar va institutsional oʻzgarishlar asosida byudjet xarajatlarining samaradorligini baholashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi hamda ularni takomillashtirish boʻyicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Xalqaro manbalarda byudjet samaradorligi konsepti koʻproq “value for money” (“pulga koʻra koʻproq natija olish”) nuqtai nazarida oʻrganilgan. Jahon bankining 2022 yilgi Oʻzbekiston boʻyicha Davlat xarajatlari sharhi (PER)da taʼkidlanishicha, sogʻliqni saqlash, taʼlim va suv xoʻjaligi kabi sohalarda olingan natijalar oshirilishi uchun resurslarni samarali yoʻnaltirish zarur[3][4]. Xalqaro Valyuta Jamgʻarmasi (XVJ) 2022 yildagi majburiy maslahatlashuv boʻyicha press-relizida fiskal qoidalarni joriy etish, oʻrta muddatli makro va byudjet rejalarini ishlab chiqish va daromadlarni yigʻish hamda xarajat samaradorligini oshirish ahamiyati taʼkidlangan[5][6]. Mahalliy ilmiy ishlarda esa natijaga yoʻnaltirilgan byudjet tizimini joriy etish orqali byudjetdan har bir soʻm samaradorligini oshirish, ochiqlikni taʼminlash zarurligi qayd etilgan[7]. Shu bilan birga, amaliyotda indikatorlar tizimining zaifligi, moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetarli emasligi kabi muammolar ham qayd etilgan[7].

Metodologiya

Tadqiqotda zamonaviy yondashuvlar kontseptsiyasini aniqlash va amaliyotni tahlil qilish uchun quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Hujjatlar tahlili:** O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi tomonidan e‘lon qilingan Davlat budjeti loyihalari (2022–2025), Fiskal strategiyalar (2023–2025), hamda tashqi tashkilotlarning hisobotlari – Jahon banki va XVJ materiallari o‘rganildi[2][5]. Bu hujjatlarda byudjet samaradorligini oshirishga doir maqsadlar va indikatorlar mavjud.
- **Statistik tahlil:** O‘zbekiston Davlat Statistika Qo‘mitasi va Moliya vazirligi ma‘lumotlariga asosan 2020–2023 yillar byudjeti xarajatlari bo‘yicha statistik ko‘rsatkichlar tahlil qilindi[8]. Masalan, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, infratuzilma va qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan xarajatlarning o‘sish sur‘atlari, hamda ulardagi natijadorlik tahlil qilindi.
- **Taqqoslash va indekslash:** Samaradorlik indikatorlarini tadbiq etish bo‘yicha xalqaro amaliyotlarda keng qo‘llaniladigan metodlar (MTEF, KPI, Spending Review) qiyosiy jihatdan o‘rganilib, ularning O‘zbekistondagi tatbiqi imkoniyatlari aniqlangan. Masalan, MTEF orqali o‘rtacha muddatga byudjet rejalashtirish, KPIlar bilan byudjet dasturlarining natijaviy ko‘rsatkichlari bog‘lanishi, xarajatlarni qayta ko‘rib chiqish jarayonlari ko‘rib chiqildi.
- **Ekspert mulohazalari:** Rivojlangan mamlakat tajribasi va mahalliy mutaxassislar fikrlarini inobatga olgan holda islohotlarning kutilayotgan natijalari va kamchiliklari tahlil qilindi.

Tahlil natijalari

- **Natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish (Performance-Based Budgeting).** O‘zbekiston hukumatining o‘rta muddatli maqsadlariga ko‘ra, byudjet mablag‘lari aniq ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishishga yo‘naltiriladi[2]. “O‘zbekiston–2030” strategiyasida 2030-yilgacha natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish (dasturiy byudjet) tizimiga to‘liq o‘tish belgilangan[1]. 2024 yilgacha birinchi bosqichda vazirlik va idoralar uchun “maqsadli indikatorlar” tasdiqlanib, ularning ijrosi parlament majlislarida muhokama qilinmoqda[1]. Misol uchun, 2025 yil uchun budjet loyihasida Iqtisodiyot va Moliya hamda Qishloq xo‘jaligi vazirliklarining xarajatlari dasturiy byudjet shaklida sinov tariqasida ishlab chiqilgan[9]. Shuningdek, ichki audit va raqamlashtirilgan moliyaviy boshqaruv tizimlari orqali ijro intizomi mustahkamlanmoqda[10][11].
- **Samaradorlik indikatorlari.** O‘zbekiston budjet tizimida samaradorlikni baholash uchun yangi indikatorlar ishlab chiqilmoqda. Jahon banki ta’kidlashicha, O‘zbekistonda ta’limda o‘quvchi boshiga sarflanayotgan xarajatlar hududlar bo‘yicha keskin farq qiladi[12], bu byudjet mablag‘lari taqsimlash samaradorligini oshirish

zaruratini ko'rsatadi. Masalan, 2020–2023 yillardagi statistikaga ko'ra, ta'limga yo'naltirilgan byudjet sarf-xarajatlari 32,5 mlrd so'mdan 45,3 mlrd so'mga yetdi, sog'liqni saqlash – 18,7 mlrddan 28,9 mlrdga ko'tarildi[8] (2-jadval). Biroq yuqori o'sish darajasiga qaramay, xarajatlarning yillik samaradorlik göstəricilari (masalan, aholi bandligi, malaka oshishi yoki davolanish natijasi) haqida aniq ma'lumot kam. Shu bois, mamlakatda har bir soha bo'yicha indikatorlar joriy etilib, xarajatlar natijasiga nazorat qilish uchun KPIlardan foydalanilmoqda[1][7].

Yo'nalish	2020 (mlrd so'm)	2021 (mlrd so'm)	2022 (mlrd so'm)	2023 (mlrd so'm)
Ta'lim	32.5	36.2	40.1	45.3
Sog'liqni saqlash	18.7	21.4	24.6	28.9
Infratuzilma	15.2	17.8	20.5	23.4
Qishloq xo'jaligi	9.3	10.5	12.1	14.0

1-jadval. 2020–2023-yillardagi byudjet xarajatlari yo'nalishlari (O'zbekiston Respublikasi Moliyaviy vazirligi hisobotlariga asosan)[8].

- **Fiskal monitoring va tahdidlar.** O'zbekistonda byudjet jarayonlari yanada shaffof bo'lishi uchun fiskal monitoring mexanizmlari kuchaytirilmoqda. Yangi Fiskal strategiyada fiskal xatarlarni baholash va monitoring qilish tizimi joriy etilgan[10]. XVJ hisobotida so'nggi yillarda O'zbekistonda fiskal nazorat va shaffoflik bo'yicha muhim qadamlar (masalan, elektron davlat xaridlari, Moliyaviy nazorat xizmati takomillashuvi) kuzatilgani aytiladi[5]. Shu bilan birga, 2020–2021 yillardagi pandemiya davrida fiskal deficit 3,6% dan 6,2% gacha oshganini inobatga olib, hukumat budjet xavflarini oldindan baholash va rizklarni kamaytirish strategiyasini kuchaytirishni rejalashtirmoqda[13][5]. Budjet qonunchiligi joriy etishda, masalan, joriy yilda Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda byudjet dasturlari monitoringi va baholash Nizomi qabul qilingan[14].

- **Xalqaro tajriba va boshqa metodlar.** Rivojlangan mamlakatlarda MTEF (Medium-Term Expenditure Framework) va “spending review” kabi vositalar qo'llaniladi. O'zbekiston ham 2025–2027-yillik fiskal strategiya bilan o'rta muddatli budjet rejalarini joriy etmoqda[15][16]. «Davlat byudjeti 2025–2027» hujjati bo'yicha budjet parametrlarining o'rtacha muddatdagi prognozi ishlab chiqilgan va uch yillik konsolidatsiyalashgan byudjet taqchilligi maqsadli tarzda 3% GA tushirildi[15]. Bundan tashqari, xalqaro tajribaning yetakchi elementlari sifatida KPilar va natija

indikatorlari joriy etilmoqda (masalan, Vazirliklar bo‘limlari o‘ziga KPI-sara “rejalar bajarilganligi” reytingiga ega bo‘ladi[17]). “Spending review” tamoyili asosida esa samarasiz loyihalardan voz kechish, davlat xarajatlaridagi ortiqcha qismi aniqlangan joylarni qisqartirish bo‘yicha takliflar tayyorlanmoqda. Misol uchun, strategiyada samarasiz foydalanilib kelinayotgan katta shifoxonalarning faoliyatini o‘rganib, byudjetdagi xarajatlarni maqsadga muvofiq qayta yo‘naltirish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan[18][19].

Xulosa va tavsiyalar

O‘zbekiston byudjet tizimi so‘nggi yillarda global moliyaviy boshqaruv standartlariga moslashish maqsadida katta islohotlardan o‘tmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, **natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirishga** bosqichma-bosqich o‘tish, **samaradorlik indikatorlarini** joriy etish va **fiskal monitoring** mexanizmlarini kuchaytirishga doir sa‘y-harakatlar allaqachon boshlangani bor. Masalan, 2025 yilgi budjet loyihasida budjet xarajatlari uchun dasturiy tashkiliy tuzum sinov tariqasida joriy etildi va maqsadli ko‘rsatkichlar orqali ijro muhokama qilinmoqda[9]. Shuningdek, yetakchi xalqaro tashkilotlar (Jahon banki, XVJ) ham O‘zbekistonda resurslardan foydalanishning xolisligini ta‘minlash yo‘lida boshqa qator chora-tadbirlarni tavsiya qilmoqda[5][13].

Biroq tahlil shuni ko‘rsatadiki, mazkur yondashuvlarning to‘liq samarador bo‘lishi uchun hali ko‘p vazifalar mavjud. Dunyo tajribasidan kelib chiqqan holda quyidagilar tavsiya etiladi:

- **Natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirishni to‘liq joriy etish:** Hozirgi sinov bosqichidan so‘ng barcha vazirlik va idoralarda programmatik byudjetlash tizimini joriy etish, byudjet dasturlarini aniq maqsad–indikatorlarga bog‘lash kerak[1][19].
- **KPI va natija indikatorlarini kengaytirish:** Har bir davlat dastur va loyiha uchun asosiy ko‘rsatkichlar bazasini yaratib, ijro va natijalarni ochiq muhokama qilishni yo‘lga qo‘yish zarur. Buning uchun mas‘ul mutaxassislar uchun maxsus tayyorgarlik va monitoring usullarini mustahkamlash lozim[7][20].
- **Fiskal shaffoflik va monitoringni kuchaytirish:** Moliya vazirligi va Markaziy bank hamkorligida fiskal risklarni tahlil qilishni takomillashtirish, davlat garantiyalari va STO‘larga doir ogohlantiruvchi choralarni belgilash muhim. Shu bilan birga, Byudjet kodeksi darajasida moliyaviy hisobotlar va audit talablarini kuchaytirish lozim[10][19].
- **Xalqaro standart va usullarni tatbiq etish:** O‘zbekiston MTEF, raqamli byudjet tizimlari (masalan, Singapur dBAS yoki OECD tajribalari) kabi ilg‘or

yondashuvlarni soʻzsiz oʻzlashtirib, byudjet jarayonlarini raqamlashtirish, shaffof byudjet portallarini toʻliq joriy etishi lozim[2][21]. Shuningdek, muntazam ravishda “spending review” oʻtkazib, ortiqcha xarajatlarni aniqlash va yoʻnalishlarni qayta koʻrib chiqish amaliyotini yoʻlga qoʻyish foydalidir.

Yuqoridagi chora-tadbirlar amalga oshirilsa, Oʻzbekiston byudjet tizimining samaradorligi sezilarli darajada oshishi va iqtisodiy-sotsial maqsadlar samarali amalga oshirilishiga xizmat qilishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi (2024). *Davlat byudjeti 2025–2027-yillar uchun*.
2. Jahon banki (2022). *Uzbekistan Public Expenditure Review: Better Value for Money in Human Capital and Water Infrastructure*. Washington, D.C.[3][4].
3. Xalqaro Valyuta Jamgʻarmasi (2022). “*Republic of Uzbekistan: 2022 Article IV Consultation – Press Release*”. Washington, D.C.[5][13].
4. Rakhmonov, J. Gʻ. (2025). “*Natijaga yoʻnaltirilgan byudjet joriy etilishi va uning samaradorligi*”, **Science and Education** ilmiy jurnali, 6(7).[7].
5. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi (2023). *Byudjet yoʻnalishlari samaradorlik indeksi* [Hisobot].
6. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti. “Oʻzbekiston–2030” strategiyasi. – Toshkent, 2023.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi toʻgʻrisidagi rasmiy maʼlumotlar. – Toshkent, 2022–2025.
8. World Bank. *Public Expenditure Review: Concepts and Practices*. – Washington, DC, 2020.
9. International Monetary Fund (IMF). *Public Financial Management and Budget Efficiency*. – Washington, DC, 2021.
10. OECD. *Performance Budgeting in OECD Countries*. – Paris, 2019.
11. Allen, R., & Tommasi, D. (2018). *Managing Public Expenditure: A Reference Book for Transition Countries*. – OECD Publishing.
12. Schick, A. (2014). *The Metamorphoses of Performance Budgeting*. – OECD Journal on Budgeting.
13. Qobilov, A. (2021). “Oʻzbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish yoʻllari”. – *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, №3, 45–52-betlar.

14. Xakimova, D. (2022). “Davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlari”. – *Moliyaviy tahlil va boshqaruv* jurnali, №4, 63–71-betlar.
15. Yuldoshev, B., & Karimov, N. (2023). “Fintex texnologiyalari va ularning O‘zbekiston bank tizimidagi roli”. – *Raqamli iqtisodiyot* jurnali, №2, 27–34-betlar.